

Розділ 4

.....

**АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНЕ ПРАВО УКРАЇНИ
(СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ)**

.....

**ADMINISTRATIVE TORT LAW OF UKRAINE
(CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT)**

Миколенко О. М.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
кримінального права, кримінального процесу та криміналістики

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ORCID ID: 0000-0003-2080-413X

(м. Одеса)

Анотація

Досліджено сучасний стан адміністративно-правового регулювання відносин щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності. Встановлено, що систематизація адміністративно-деліктного законодавства, яка відбулася ще за часів Радянського Союзу, не відповідає потребам сьогодення ні за формою, ні за структурою, ні за змістом. Здійснено критичний аналіз структури Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), на підставі чого було визначено три причини внесення змін до неї за останні тридцять п'ять років: а) вдосконалення термінології, що використовується в адміністративно-деліктному праві; б) виникнення у суспільстві протиправних діянь, які потребували застосування заходів адміністративної відповідальності, але не відповідали критеріям класифікації правопорушень у Особливій частині КУпАП, що були розроблені і запропоновані ще в радянські часи; в) безпідставне і науково необґрунтоване розширення переліку адміністративних стягнень.

Детальному аналізу було піддано матеріальні і процесуальні норми чинного адміністративно-деліктного законодавства та запропоновано шляхи їх вирішення в сучасних умовах державотворення.

Summary

The study is focused on the current state of administrative and legal regulation of the relations of bringing persons to administrative responsibility. It has been established that the systematization of administrative and tort legislation, which took place back in the days of the Soviet Union, does not meet the needs of today, neither in form, nor in structure, nor in content. A critical analysis of the structure of the Code of Ukraine on Administrative Offenses was carried out, on the basis of which three reasons for making changes to it over the past thirty-five years were identified: a) improvement of the terminology used in administrative and tort law; b) the occurrence in society of illegal acts that require the application of measures of administrative responsibility, but did not meet the criteria for classifying offenses in the Special Part of the Code of Administrative Offenses, developed and proposed back in Soviet times; c) groundless and scientifically groundless expansion of the list of administrative penalties. It was found that the modern structure of the Special Part of the Code of Administrative Offenses is illogical: firstly, there is an uneven distribution of offenses among the chapters of the Special Part; secondly, there is no single criterion for classifying administrative offenses according to the chapters of the Special Part of the Code of Administrative Offenses. The importance of a clear allocation in the structure of the Code of Administrative Offenses of its material and procedural parts is emphasized because the codified act combines substantive and procedural norms, so there is a need for a structural separation of the normative legal act, considering this specificity. The substantive norms of the current administrative and tort legislation were subjected to a detailed analysis. It has been established that the material part of the Code of Administrative Offenses has many shortcomings, one of which is the uncertainty with the meaningful correlation of the concepts of «administrative coercion measures», «administrative responsibility measures» and «administrative sanctions». In this regard, the legal nature of many coercive measures applied to offenders remains mysterious (for example, measures of influence applied to minors, imposing the obligation to compensate for the harm caused, etc.). All measures of coercion applied to

a person in connection with the commission of an administrative offense are proposed to be divided into two large groups: 1) measures of administrative responsibility; 2) special educational events. The first is the goal of educating the offender through his punishment, and the second is exclusively educating a person in the spirit of respect for the rights, honor and dignity of other citizens, as well as precise and strict compliance with the requirements of national legislation. A critical analysis of the procedural norms of the Code of Administrative Offenses was carried out and ways of their solution in the modern conditions of the creation of the state were proposed.

ВСТУП

Життя не стоїть на місці. Суспільні відносини постійно розвиваються, видозмінюються, зникають чи вдосконалюються, що обов'язково відображається на змісті адміністративно-правового регулювання. Не є виключенням в цьому сенсі і адміністративно-деліктні відносини. За багатолітню історію існування велика кількість відносин у суспільстві втратила свою значимість для держави, а тому посягання на такі правовідносини перестали бути суспільно шкідливими і, відповідно, адміністративно-карними. Разом з тим, в суспільстві поступово виникали нові правовідносини, які потребували від держави захисту, а тому КУпАП наповнювався новими видами правопорушень, а посягання на такі правовідносини тягнули за собою застосування заходів адміністративної відповідальності.

Адміністративно-деліктне законодавство намагалося йти в ногу з часом, але з об'єктивних причин вже не може ефективно забезпечувати адміністративно-правову охорону правовідносин в Україні. Так як калькулятор не може конкурувати з електронно-обчислювальною машиною у вирішенні складних задач, так і застарілий КУпАП неспроможний ефективно забезпечувати охорону правовідносин в сучасних умовах.

Грунтовно проблематика адміністративно-деліктного права досліджувалася в працях таких видатних вчених як Ю. П. Битяк, А. С. Васильєв, Л. В. Коваль, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, О. М. Крамник, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінний, Д. М. Лук'янець, П. С. Лютіков, А. А. Манжула, Р. С. Мельник, О. І. Миколенко, Р. В. Миرونюк та ін.

Слід зазначити, що кожен із вище перелічених науковців пропонував своє «ідеальне» бачення напрямів розвитку адміністративної відповідальності в Україні. Більшість адміністративістів обмежувались дослідженням недоліків якогось одного чи декількох інститутів адміністративно-деліктного права, а тому не доводиться говорити про їх комплексне бачення майбутніх перетворень в цьому правовому інституті. Втім, були цікаві намагання на загально-теоретичному рівні обґрунтувати доцільність існування адміністративно-деліктного права в системі права України (В. К. Колпаков, Р. С. Мельник, О. І. Миколенко) та прогнози розвитку адміністративно-деліктного законодавства в найближчі десятиліття (Є. С. Герасименко, О. Т. Зима, Д. М. Лук'янець).

Цілями цього дослідження є:

- аналіз історії розвитку адміністративно-деліктного законодавства, виявлення причин внесення змін в структуру КУпАП та обґрунтування подальших необхідних змін структури майбутнього кодифікованого акту про адміністративну відповідальність;
- критичний аналіз матеріальної частини КУпАП та напрацювання ймовірних шляхів її кодифікації;
- адміністративно-правовий аналіз процесуальної частини КУпАП, опис окремих нагальних проблем процесуального правового регулювання адміністративно-деліктних відносин та їх вирішення на теоретичному, правотворчому і правозастосовному рівнях.

Визначення сучасного стану та перспектив розвитку адміністративно-деліктного правового регулювання є перспективним і актуальним напрямом досліджень сучасної адміністративної науки.

§ 1. Історія розвитку структури законодавства України про адміністративну відповідальність

Кодекс України про адміністративні правопорушення діє понад тридцять п'ять років, тобто більше ніж Україна існує як незалежна держава. Це один із небагатьох нормативно-правових актів, що залишилися нам у нащадок від Радянського Союзу. У зв'язку з цим, виникає багато питань, по-перше, до якості норм кодексу, по-друге, до його ефективності на сьогодні в сфері адміністративної відповідальності.

Отже, розглянемо основні етапи вдосконалення положень КУпАП та дамо їм критичну оцінку з позицій сьогодення.

За тридцять п'ять років відбулися незначні зміни у структурі нормативно-правового акту:

1) окремі назви глав кодексу були «вичищені» від термінології радянського періоду, зокрема, з назви Глави 6 КУпАП було виключено слово «соціалістичну» і сьогодні вона звучить «Адміністративні правопорушення, що посягають на власність» [1];

2) поява нових правопорушень вимагала закріплення в законодавстві складу таких протиправних діянь і ефективних стягнень за їх вчинення, втім запропонована в радянський період структура Особливої частини КУпАП не дозволяла їх логічно «впихнути» у класифікатор адміністративних правопорушень. Наприклад, назва Глави 7 була змінена у зв'язку з закріпленням у КУпАП адміністративної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини [2, ст. 92]. Цей вид адміністративного правопорушення випадав із загальної класифікації протиправних діянь, а тому було вирішено його закріпити у розділі, який присвячено правопорушенням у сфері охорони природи та природних ресурсів. Відповідно, була змінена і назва Глави 7 на «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» [3];

3) розвиток паливно-енергетичної галузі вимагав вдосконалення і термінології, що використовується в КУпАП. В назву Глави 8 кодексу були внесені уточнення, по-перше, у зв'язку з розвитком паливно-енергетичної галузі України, по-друге, у зв'язку з виникненням у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів чисельних правопорушень. Відповідно, Глава 8 КУпАП отримала наступну назву – «Адміністративні правопорушення в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів» [4];

4) з метою захисту прав споживачів були внесені суттєві зміни у Главу 12 КУпАП, що вплинуло і на корегування назви цієї глави. Сьогодні Глава 12 КУпАП має наступну назву – «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності» [5];

5) розвиток національного законодавства в 90-х роках минулого століття у сфері сертифікації обумовив і зміни в назві Глави 13 КУпАП, яка отримала назву «Адміністративні правопорушення в галузі стандарти-

зації, якості продукції, метрології та сертифікації» [6]. Втім, подальший розвиток цієї сфери суспільних відносин (внаслідок імплементації Україною актів законодавства Європейського Союзу у сфері технічного регулювання) обумовив заміну в КУпАП терміну «сертифікація» на словосполучення «технічне регулювання». Таким чином, Глава 13 КУпАП отримала нову назву – «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання» [7];

б) розвиток антикорупційного законодавства, а разом з цим і розвиток інституту юридичної відповідальності за корупційні правопорушення чи діяння, які пов'язані з корупцією, сприяли виділенню в Особливій частині КУпАП окремої глави, присвяченої адміністративній відповідальності за корупційні правопорушення. Мова йде про Главу 13-А КУпАП «Адміністративні корупційні правопорушення» [8]. Згодом, зрозумівши, що корупційні правопорушення є підставою тільки для притягнення осіб до кримінальної відповідальності, в КУпАП була змінена термінологія, яка підкреслювала можливість притягнення особи до адміністративної відповідальності за адміністративні проступки, що пов'язані з корупцією. Таким чином, Глава 13-А КУпАП отримала назву – «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» [9]. Слід підкреслити, що до виділення в КУпАП Глави 13-А існувала подібна глава, але за іншою нумерацією. Мова йде про Главу 15-Б «Корупційні адміністративні правопорушення» [10], яка з'явилась у кодексі в 2009 році, а у 2010 році була відмінена [11]. Цей факт додатково підтверджує нашу думку про те, що розвиток адміністративно-деліктного законодавства України відбувається без належного наукового підґрунтя і забезпечення;

7) мілітаризація українського суспільства, яка розпочалась з 2014 року, вплинула і на структуру КУпАП. Кодекс було доповнено Главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення» [12];

8) необхідність захисту виборчих прав шляхом застосування заходів юридичної відповідальності обумовила введення в структуру КУпАП Глави 15, що присвячена адміністративним правопорушенням, які посягають на здійснення народного волевиявлення і встановлений порядок його забезпечення [13];

9) уточнення процесуальної термінології в положеннях законодавства про адміністративну відповідальність вплинуло у 2008 році на зміну назви Глави 20 КУпАП, а саме, назву «Адміністративне затримання, осо-

бистий огляд. Огляд речей і вилучення речей та документів» було замінено на «Заходи забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення» [14];

10) зміна правового статусу прокурора в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення вплинула на зміст і назву Глави 20 КУпАП. Спочатку назву «Оскарження і опротестування постанови про адміністративне правопорушення» замінили на «Оскарження постанови про адміністративне правопорушення або внесення на неї подання прокурора» [15], а пізніше, була запропонована наступна назва Глави 20 КУпАП – «Оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення» [16];

11) з метою забезпечення реалізації права особи на перегляд судових рішень, що було нагальною проблемою адміністративно-деліктного законодавства України в 90-ті роки ХХ ст. та на початку ХХІ ст., КУпАП було доповнено Главою 24-1 «Перегляд постанови по справі про адміністративне правопорушення у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом» [17];

12) недосконалість категоріального апарату адміністративно-деліктного права у 80-ті і 90-ті роки минулого століття підтверджується змінами у назві Глави 29 КУпАП, що відбулися у 1991 році. Стара назва була доповнена словом «грошей» та стала виглядати наступним чином – «Провадження по виконанню постанови про конфіскацію предмета, грошей» [18]. Гроші теж є або знаряддям вчинення адміністративного правопорушення, або його безпосереднім об'єктом, тобто вони теж охоплюються поняттям «предмет конфіскації». Тому незрозуміло навіщо законодавець окремо в назві Глави 29 КУпАП акцентує увагу на понятті «гроші»;

13) вдосконалення системи адміністративних стягнень стало підставою для доповнення КУпАП Главою 30-А, яка присвячена особливостям провадження про виконання постанови про застосування громадських робіт [14], та Главою 31-А, яка закріплює процедуру виконання постанови про застосування суспільно корисних робіт [19]. Глава ж 32 КУпАП була доповнена словосполученням «арешту з утриманням на гауптвахті» та остаточно набула наступного вигляду: «Провадження по виконанню постанови про застосування адміністративного арешту та арешту з утриманням на гауптвахті» [20].

Таким чином, можна виділити три загальні причини незначних змін у структурі КУпАП:

а) вдосконалення термінології, що використовується в адміністративно-деліктному праві. Не дивлячись на те, що інститут адміністративної відповідальності почав свій активний розвиток ще у 60-ті роки минулого століття, його термінологія довгий час залишалась нерозвинутою (наприклад, через потужний вплив категоріального апарату кримінального права, через штучне виділення цього правового інституту в системі адміністративного права, через несерйозне відношення адміністративістів до категоріального апарату адміністративно-деліктного права, тощо). Сьогодні можна на пальцях однієї руки перерахувати науковців, які професійно, на протязі всього життя займаються проблематикою адміністративної відповідальності в Україні, адже аналогів такого інституту в країнах Європейського Союзу не існує. Загальний стан категоріального апарату адміністративно-деліктного права можна описати словами: «Самі розвивати категоріальний апарат інституту адміністративної відповідальності не можемо або не хочемо, а запозичити немає в кого»;

б) виникнення у суспільстві протиправних діянь, які потребували застосування заходів адміністративної відповідальності, але не відповідали критеріям класифікації правопорушень у Особливій частині КУпАП, що були розроблені і запропоновані ще в радянські часи. Класифікація адміністративних правопорушень, яка використовується в Особливій частині КУпАП, не відповідає потребам сьогодення;

в) безпідставне і науково необґрунтоване розширення переліку адміністративних стягнень. Сьогодні КУпАП нараховує десять видів адміністративних стягнень, тоді як із них менше половини є ефективними. Скажімо так, ефективність «нових» стягнень (які були передбачені в КУпАП за останні п'ятнадцять років) є сумнівною, а окремі «старі» стягнення (які залишились з часів Радянського Союзу) вже давно втратили свою актуальність як правові заходи виховного чи карного характеру.

Як бачимо, концептуальні засади структури КУпАП залишились з 1984 р. незмінними. КУпАП, як і тридцять п'ять років тому, складається із п'яти розділів, кожен із яких присвячений окремому питанню. Наприклад, Розділ I закріплює завдання КУпАП, уточнює сферу суспільних відносин, на які адміністративно-деліктні норми розповсюджують свою дію, передбачає компетенцію органів місцевого самоврядування у сфері адміністративної відповідальності і ін. Розділ II КУпАП складається із

Загальної і Особливої частин, де Загальна частина закріплює визначення адміністративного правопорушення і його види, цілі та види адміністративних стягнень, обставини, які виключають адміністративну відповідальність, загальні правила накладання адміністративних стягнень і ін., а Особлива частина – поділена за родовим об'єктом посягання на чотирнадцять глав, кожна з яких закріплює адміністративні правопорушення у певній сфері суспільних відносин та передбачає санкцію за їх вчинення. Розділ III КУпАП перераховує органи, які вправі розглядати справи про адміністративні правопорушення. Розділ IV КУпАП закріплює порядок притягнення особи до адміністративної відповідальності починаючи з адміністративного розслідування і закінчуючи винесенням постанови по справі. Розділ V КУпАП присвячений особливостям виконання постанов по накладенню адміністративного стягнення.

Звернемо увагу на недоліки у структурі КУпАП, які з позицій сьогодення є очевидними.

Кодекс об'єднує в собі матеріальні і процесуальні норми, а тому виникає необхідність структурного поділу нормативно-правового акту з врахуванням цієї специфіки. Структура КУпАП повинна була мати структурні елементи, які б підкреслювали її матеріально-правову та процесуально-правову природу. Класичний підхід, який, наприклад, було використано в останніх редакціях Кримінального кодексу України (далі – КК України) та Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), для КУпАП не підходить. Зокрема, в КК України використано класичний поділ на Загальну і Особливу частини, що має не стільки теоретичне, скільки велике практичне значення у правозастосовній сфері. В КПК України критерієм формування структури нормативного акту стали, по-перше, елементи структури юридичного процесу (стадії процесу), по-друге, заходи процесуального забезпечення. Власне тому, в КПК України виділяються такі розділи як «Розділ II. Заходи забезпечення кримінального провадження», «Розділ III. Досудове розслідування», «Розділ V. Судове провадження з перегляду судових рішень» і ін. В КУпАП була спроба об'єднати ці два різні підходи, а тому вийшла суперечлива і алогічна структура нормативно-правового акту.

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) було використано інший критерій, а саме, в основу побудови кодифікованого акту був покладений зміст суб'єктивних цивільних прав і юридичних обов'язків особи. На цій підставі кодекс було поділено на Книги, Розділи, Глави і

статті. Кожна Книга ЦК України присвячена змісту і особливостям реалізації конкретного виду прав чи обов'язків (наприклад, праву власності та іншим речовим правам присвячена Книга третя ЦК України, а зобов'язальному праву – Книга п'ята ЦК України). Зрозуміло, що критерій, який було використано при формуванні структури ЦК України, є неприйнятним для КУпАП, адже в ньому розкриваються підстави і порядок реалізації лише одного обов'язку особи – обов'язку понести адміністративну відповідальність за вчинене протиправне діяння. Втім, поділ кодифікованого нормативного акту на «Книги» є позитивним досвідом, який можна було б використати під час розробки нового кодексу в сфері адміністративної відповідальності. На нашу думку, доречно було б розбити зміст КУпАП на два великих елементи – Книга перша «Матеріальне адміністративно-деліктне право» і Книга друга «Провадження в справах про адміністративні проступки». Може виникнути питання – Чому Книгу другу не назвати «Процесуальне адміністративно-деліктне право» чи «Процедурне адміністративно-деліктне право»? Такі назви обов'язково викликали б термінологічну дискусію в науковому середовищі, адже і сьогодні в науці адміністративного права немає узгодженості, по-перше, щодо співвідношення двох понять «адміністративний процес» і «адміністративна процедура», по-друге, стосовно сфери їх використання. Така ж назва Книги другої як «Провадження в справах про адміністративні проступки» не викличе дискусій у фахівців, бо є компромісною як в сфері конкуруючих між собою наукових концепцій, так і в правотворчій та правозастосовній сферах.

Відповідно, Книгу першу КУпАП можна поділити за класичною схемою, яка довгі роки працює в межах матеріального кримінального законодавства, на Загальну і Особливу частини. Загальна частина, як і сьогодні:

- конкретизувала б суб'єкта адміністративної відповідальності та передбачала б особливості застосування до нього санкцій (наприклад, вік та осудність фізичної особи, критерії осудності юридичної особи, особливості притягнення до відповідальності неповнолітніх чи специфіку заміни адміністративних стягнень на інші заходи виховного впливу, специфіку притягнення до відповідальності посадових осіб, тощо);
- давала б офіційне визначення адміністративного проступку та критерії його класифікації, що мають значення для правозастосовної діяльності;

- перераховувала б обставини, що виключають адміністративну відповідальність, та розкривала б їх зміст;
- давала б виключний перелік адміністративних стягнень і розкривала б їх сутність;
- визначала б загальні особливості накладення адміністративних стягнень (наприклад, обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність, особливості притягнення до відповідальності та обчислення строків стягнення при вчиненні декількох правопорушень, тощо).

Особливу ж частину КУпАП слід буде суттєво переробити виходячи, по-перше, з вимог сьогодення, по-друге, з особливостей розвитку правової держави. Сучасна структура Особливої частини КУпАП є нелогічною. Приведемо декілька прикладів.

1. Простежується нерівномірність розподілу правопорушень по главам Особливої частини:

- 17 правопорушень зосереджено в Главі 5 КУпАП;
- 7 правопорушень зібрано в Главі 6 КУпАП;
- 72 правопорушення містяться в Главі 7 КУпАП;
- 16 проступків зосереджено в Главі 8 КУпАП;
- 10 проступків зібрано в Главі 9 КУпАП;
- 60 проступків міститься в Главі 10 КУпАП;
- 8 правопорушень зосереджено в Главі 11 КУпАП;
- 83 правопорушення зібрано в Главі 12 КУпАП;
- 10 правопорушень міститься в Главі 13 КУпАП;
- 9 проступків зосереджено в Главі 13-А КУпАП;
- 11 проступків зібрано в Главі 13-Б КУпАП;
- 23 проступки містяться в Главі 14 КУпАП;
- 119 правопорушень зосереджено в 15 Главі КУпАП;
- 18 правопорушень зібрано в Главі 15-А КУпАП.

Очевидно, що неможливо всі адміністративні правопорушення порівну поділити по главам Особливої частини КУпАП, але й такі розбіжності, коли одна глава передбачає понад сто правопорушень, а інша – лише сім, є недопустимими в сучасній правотворчій кодифікаційній діяльності. До того ж, велика кількість правопорушень у Главі 15 КУпАП обумовлена штучним поділом одного виду протиправного діяння (як правило, в залежності від суб'єкта правовідносин) на велику кількість однотипних правопорушень. Наприклад, в Главі 15 КУпАП закріплені такі однотипні

правопорушення: невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з контролю за цінами (ст. 188-3); невиконання законних вимог центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці (ст. 188-4); невиконання законних вимог національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (ст. 188-7); невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів (ст. 188-10) і ін. В теорії управління існує таке поняття як «ручне управління», коли керівник користується при прийнятті рішень не засадами управлінської діяльності та знаннями про специфіку об'єкта управління, а рефлексує на кожну конкретну управлінську ситуацію виходячи з власних уявлень про неї, які далекі від реального життя. Включення в КУпАП вище перелічених статей є свідченням, так званого, «нормотворення в ручному режимі», коли суб'єкт законотворчості ігнорує загальні правила кодифікації законодавства, нічого не розуміє в специфіці тих суспільних відносин, які намагається регламентувати, та рефлексує на кожну проблемну правову ситуацію шляхом закріплення окремої статті в Особливій частині КУпАП. Такі речі взагалі несумісні зі статусом КУпАП як кодифікованого акту у сфері адміністративної відповідальності.

2. Відсутність єдиного критерію класифікації адміністративних правопорушень по главам Особливої частини КУпАП. Як вже зазначалось, Особлива частина КУпАП нараховує сьогодні 14 глав, які акумулюють в собі адміністративні правопорушення:

- в галузі охорони праці і здоров'я населення (Глава 5);
- що посягають на власність (Глава 6);
- у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини (Глава 7);
- в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів (Глава 8);
- у сільському господарстві та у сфері ветеринарно-санітарних правил (Глава 9);
- на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку (Глава 10);
- в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою (Глава 11);

- в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності (Глава 12);
- в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання (Глава 13);
- пов'язані з корупцією (Глава 13-А);
- військові (Глава 13-Б);
- що посягають на громадський порядок і громадську безпеку (Глава 14);
- що посягають на встановлений порядок управління (Глава 15);
- що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (Глава 15-А) [3].

По-перше, звертають на себе увагу розбіжності в об'єкті адміністративно-правової охорони. Зокрема, Глава 6 КУпАП обмежилась охороною власності (і то, переважно державної власності), тоді як Глава 12 КУпАП покликана охороняти суспільні відносини, що виникають у п'яти сферах – в сфері послуг, громадського харчування, торгівлі, фінансів і підприємницької діяльності. До того ж, сфера громадського харчування настільки відмінна від сфери фінансів, що лише виникає здивування, як можна було ці дві сфери об'єднати в межах однієї глави Особливої частини КУпАП. Схожа ситуація в Главі 10 КУпАП, де поза правил логіки були об'єднані дві сфери, що потребують адміністративно-правової охорони, – «безпека руху» та «зв'язок». На нашу думку, логічно було б одну главу присвятити «адміністративним правопорушенням проти безпеки руху та експлуатації транспорту», а іншу – «адміністративним правопорушенням проти інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної безпеки». При цьому, до другої групи правопорушень можна включити не тільки статті 144–148-5 Глави 10 КУпАП, а й ст. 173-1 КУпАП «Поширювання неправдивих чуток» (Глава 14).

По-друге, аналіз правопорушень, які передбачені в Главі 5 та Главі 15-А КУпАП, за родовою ознакою можна було б об'єднати в одну Главу за назвою «Адміністративні правопорушення проти трудових, виборчих та інших прав і свобод людини та громадянина». До цієї групи правопорушень слід було б віднести і порушення законодавства про захист прав споживачів, які розміщені сьогодні в Главі 12 КУпАП, де до купи зібрані правопорушення, що порушують суб'єктивні права осіб у сфері торгівлі, та правопорушення, які вчиняють суб'єкти підприємницької діяльності, нехтуючи загальними правилами, що встановлені державою у цій сфері.

По-третє, правопорушення пожежної безпеки розкидані по всій Особливій частині КУпАП. Наприклад, відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки в лісах передбачена ст. 77 КУпАП (Глава 7), за самовільне випалювання рослинності або її залишків – ст. 77-1 КУпАП (Глава 7), за порушення правил пожежної безпеки на повітряному, річковому, морському і залізничному транспорті – ст. 120 КУпАП (Глава 10), за порушення вимог пожежної та техногенної безпеки, що встановлені законодавством, – ст. 175 КУпАП (Глава 14), за здійснення суб'єктом господарювання господарської діяльності з використанням матеріально-технічної бази без декларації відповідності вимогам пожежної безпеки – ст. 175-2 КУпАП (Глава 14). Всі ці протиправні діяння є порушеннями правил пожежної безпеки. Втім розміри санкцій за вчинення цих правопорушень мають суттєві розбіжності, зокрема, формальний склад:

- ст. 77 КУпАП передбачає штраф для фізичних осіб від 90 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, для посадових осіб – від 270 до 900 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- ст. 77-1 КУпАП встановлює штраф фізичних осіб від 180 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, для посадових осіб – від 900 до 1260 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- ст. 120 КУпАП закріплює штраф для фізичних осіб 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, для посадових осіб – 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- ст. 175 КУпАП передбачає штраф для фізичних осіб від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, для посадових осіб – від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- ст. 175-2 КУпАП встановлює штраф для фізичних і посадових осіб від 150 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Як бачимо, розбіжність розміру штрафу, який накладається на фізичних осіб, коливається від 50 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 850 до 5100 гривень), а штраф, що накладається на посадових осіб, коливається від 150 до 1260 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 2550 до 21420 гривень). Розбіжність у сумах штрафу іноді вражає та не має обґрунтування. В цій сфері вже давно слід було використати математичні формули задля уникнення суб'єктивізму під час закріплення санкцій в положеннях КУпАП та для уникнення зловживань під час прийняття суб'єктом юрисдикційної діяльності остаточного рішення у справі про адміністративне правопору-

шення. Тут можливо два підходи: 1) за орієнтир береться максимальна сума штрафу, тоді мінімальна його сума вичислюється за формулою «максимальна сума помножується $\frac{3}{4}$ » і отримуємо мінімальну суму штрафу; 2) за орієнтир береться мінімальна сума штрафу, тоді максимальна його сума вичислюється за формулою «мінімальна сума ділиться на $\frac{3}{4}$ » і отримуємо максимальну суму штрафу. Наприклад, якщо максимальний розмір штрафу за вчинення конкретного адміністративного правопорушення, на думку законодавця, повинен складати 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то мінімальний його розмір не повинен бути менше 75 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. І навпаки, якщо мінімальний розмір штрафу, на думку законодавця, повинен бути не менше 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то максимальний його розмір не повинен перевищувати 65 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (в даному випадку було отримано наступний результат розрахунків « 66,6666666667 », який за математичними правилами округляється в сторону зменшення до « 65 »). Отже маніпуляції законодавця з розмірами адміністративних санкцій не тільки не сприяють протидії корупції, а ще більше підштовхують суб'єктів юрисдикційної діяльності, які виносять постанови про накладення адміністративного штрафу, зловживати своїми дискреційними повноваженнями.

Юридична оцінка порушень правил пожежної безпеки достатньо проста: а) якщо є порушення заборони, але немає наслідків у вигляді пошкодження майна, завдання шкоди природі, спричинення шкоди здоров'ю особи чи у вигляді смерті особи, то передбачається адміністративна відповідальність за вчинене протиправне діяння; б) якщо є порушення заборони, внаслідок чого було завдано матеріальну шкоду чи шкоду природі, то в залежності від розміру завданої шкоди передбачається адміністративна і кримінальна відповідальність; в) якщо є порушення заборони, внаслідок чого було завдано шкоду здоров'ю особи або сталася смерть особи, то за таке протиправне діяння передбачається виключно кримінальна відповідальність.

Якщо ж оцінювати порушення правил пожежної безпеки не за наслідками протиправного діяння, а з позиції потенційної загрози настання шкідливих наслідків при порушенні таких правил, то сприйняття цих протиправних дій суттєво змінюється. Особа, яка порушує правила пожежної безпеки, діє з умислом, коли мова йде про формальний склад

правопорушення, і, в той же час, з необережності, коли мова йде про матеріальний склад правопорушення. Самовпевненість і недбалість особи часто призводять до того, що незначне порушення правил пожежної безпеки швидко (неконтрольовано з боку порушника) переростає в пожежу, яка завдає матеріальну, екологічну, фізичну шкоду і навіть, спричиняє смерть особи.

Виходить так, що законодавець не враховує швидкоплинність і неконтрольованість процесу переходу стану, коли порушення правил пожежної безпеки не завдає ніякої шкоди, в стан, коли у вогні палають будівлі, горять ліси, звірі і люди. Виходячи з цього, пропонуємо, по-перше, об'єднати всі статті КУпАП, які присвячені порушенню правил пожежної безпеки, в одну статтю, по-друге, передбачити адміністративну відповідальність для фізичних осіб, які вчинили протиправне діяння, що підпадає під ознаки формального складу правопорушення, у вигляді адміністративного штрафу у розмірі від 175 до 235 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 2975 до 3995 гривень), а для посадових осіб від 600 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 10200 до 13600), по-третє, в частинах другій, третій і четвертій передбачити кваліфікуючі склади правопорушення правил пожежної безпеки з відповідним посиленням санкцій за їх вчинення.

Досліджуючи матеріальні залишки діяльності людей, вчені-археологи не тільки вивчають історію людства, а й розкривають особливості історичних періодів існування держав чи народів, в тому числі, періодів їх процвітання, занепаду і руйнування (загибелі). Подібним чином, вчені-правознавці не тільки вивчають історію розвитку структури законодавства про адміністративну відповідальність, а й розкривають періоди, коли така структура мала теоретичне та практичне значення у суспільстві, і періоди, коли вона не відповідає ні потребам сучасної держави, ні потребам українського суспільства.

Закінчуючи аналіз історії розвитку структури законодавства України про адміністративну відповідальність, хочемо наголосити на тому, що вона потребує корінної переробки, але не вченими, які відробляють гранти або займають високі посади в органах державної влади, а науковцями, які більшість свого життя працювали над цією проблематикою та є штатними працівниками або закладів вищої освіти, або науково-дослідницьких установ.

§ 2. Недоліки матеріальної частини адміністративно-деліктного законодавства та перспективи її вдосконалення

Матеріальна частина КУпАП має велику кількість недоліків, на які постійно звертається увага в науковій літературі. Втім хочемо зосередити свою увагу на декількох важливих, на нашу думку, питаннях, які є принциповими для вдосконалення матеріальних норм адміністративно-деліктного права.

Наука адміністративного права так і не визначилась з тим, тотожні чи ні такі поняття як «заходи адміністративної відповідальності» та «адміністративні стягнення». Від вирішення цього питання залежить як структуризація майбутнього кодифікованого акту про адміністративну відповідальність, так і змістовне його наповнення.

Візьмемо за основу той факт, що адміністративна відповідальність – це передбачений національним законодавством порядок накладення адміністративних стягнень на особу, яка вчинила протиправне діяння, що підпадає під ознаки адміністративного правопорушення (тобто заходи адміністративної відповідальності ототожнюються з адміністративними стягненнями). В цьому випадку виникають питання, які так і не були остаточно вирішені в адміністративному праві. Наприклад, ст. 24-1 КУпАП закріплює перелік «заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх» (неповнолітніми в даному випадку визнаються особи у віці від 16 до 18 років). З одного боку, ці заходи впливу розташовані в Главі 3 КУпАП, яка називається «Адміністративне стягнення», і відповідно можна було б говорити про них як про один із видів адміністративних стягнень, з іншого боку, ст. 24 КУпАП, яка присвячена переліку адміністративних стягнень, не називає серед них заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх, а тому виникають сумніви щодо їх правової природи. Подібні неоднозначні формулювання містяться і у ст. 13 КУпАП, яка присвячена особливостям відповідальності неповнолітніх. З одного боку, наголошується на тому, що до осіб, які досягли віку, з якого їх можна притягувати до адміністративної відповідальності (16 років), але які не досягли загального віку дієздатності (18 років), слід застосовувати заходи впливу, що передбачені ст. 24-1 КУпАП. Це свідчить про відірваність заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх, від адміністративних стягнень, перелік яких дається в ст. 24 КУпАП.

З іншого боку, в частині другій ст. 13 КУпАП наголошується на тому, що за вчинення окремих видів адміністративних правопорушень неповнолітні несуть «адміністративну відповідальність на загальних підставах». Таким чином, заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх, можна розглядати як «адміністративну відповідальність на спеціальних підставах». На цьому прикладі видно, як важливо, грамотно використовувати термінологію в нормативно-правових актах та формулювати положення статей закону. Тобто маємо дві статті КУпАП (ст.ст. 13 і 24-1), аналіз яких не тільки не уточнює правову природу заходів впливу, які застосовуються до неповнолітніх, а ще більше створює умови для великої кількості трактувань і міркувань з цього питання. Користуючись положеннями статей 13 і 24-1 КУпАП можна обґрунтовано доводити декілька суперечливих за своїми висновками концепцій:

1) заходи впливу, які застосовуються до неповнолітніх, це санкції виховного характеру, які не мають відношення ні до адміністративних санкцій, ні до заходів адміністративної відповідальності;

2) заходи впливу, які застосовуються до неповнолітніх, не є адміністративними стягненнями, але як і адміністративні стягнення відносяться до заходів адміністративної відповідальності;

3) заходи впливу, які застосовуються до неповнолітніх, є адміністративними санкціями, але не мають відношення до заходів адміністративної відповідальності.

Отже, законодавець уникає втручання у вирішення теоретичних проблем, але, при цьому, формулює положення КУпАП так, що породжує нові теоретичні проблеми. Будь-який нормативно-правовий акт, перш ніж використовувати термін у своєму змісті, повинен уточнити його значення та співвідношення з іншими схожими термінами правових явищ. Наприклад, в Законі України «Про доступ до публічної інформації» пропонуються:

- визначення публічної інформації (ст. 1 Закону);
- класифікація публічної інформації на два види – відкриту та з обмеженим доступом (ч. 2 ст. 1 та ст. 6 Закону);
- види відкритої публічної інформації (ст. 5 Закону);
- види публічної інформації з обмеженим доступом (ч. 1 ст. 6 Закону);
- критерії, за якими можна відмежувати відкриту публічну інформацію від публічної інформації з обмеженим доступом (ч. 2 ст. 6 Закону);

- критерії, за якими розрізняються конфіденційна, таємна і службова інформація (ст.ст. 7 – 9 Закону) [21].

Хоча, в правозастосовній сфері (особливо в діяльності адміністративних судів) час від часу виникають проблеми з розумінням і застосуванням норм Закону України «Про доступ до публічної інформації», ми бачимо, що в ньому враховані базові термінологічні та понятійні засади нормотворення. На жаль, подібний підхід стосовно розмежування заходів адміністративної відповідальності, заходів адміністративного примусу, адміністративних стягнень та адміністративних санкцій відсутній в КУпАП.

Втім, заходи впливу, які застосовуються до неповнолітніх, не єдині заходи примусу, стосовно яких виникають проблеми щодо уточнення їх правової природи. Наприклад, ст. 40 КУпАП передбачає можливість застосування до правопорушника такого заходу впливу як «покладення обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду», а ст. 39-1 КУпАП – «направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі» [3].

Обидва ці заходи впливу на правопорушника містяться в главі КУпАП, яка має назву «Накладення адміністративних стягнень», втім в переліку основних і додаткових адміністративних стягнень вони не названі. Таким чином, законодавець акцентує увагу на тому, що заходи впливу, що передбачені ст.ст. 39-1 та 40 КУпАП, не є адміністративними стягненнями, але, при цьому, не конкретизує їх правову природу – це заходи адміністративного примусу, адміністративні санкції, заходи виховного характеру чи, навіть, цивільно-правові заходи впливу?

Не хочемо поглиблюватись в теоретичну полеміку співвідношення всіх вище перелічених понять, яка достатньо повно висвітлена в наукових працях О. М. Миколенко [22], О. І. Миколенка [23] та В. О. Продаєвича [24]. Лише зазначимо, що всі заходи примусу, які закріплені в Загальній частині КУпАП, повинні мати чітку класифікацію за зрозумілими критеріями. У зв'язку з цим, пропонуємо наступну систему заходів примусу, що використовуються до правопорушників, у зв'язку з вчиненням ними адміністративного проступку.

По-перше, такі заходи примусу необхідно поділити на дві великі групи: 1) заходи адміністративної відповідальності; 2) спеціальні заходи виховного характеру. Перші, мають на меті виховання правопорушника через його покарання, а другі – виключно виховання особи у дусі поваги

прав, честі і гідності інших громадян, а також точного і неухильного дотримання вимог національного законодавства.

По-друге, заходи адміністративної відповідальності слід поділити на дві групи: 1) адміністративні стягнення як основні заходи адміністративної відповідальності; 2) інші адміністративні санкції як додаткові заходи адміністративної відповідальності.

По-третє, перелік основних заходів адміністративної відповідальності слід скорочувати і залишити тільки попередження, штраф, громадські роботи та адміністративний арешт (арешт з утриманням на гауптвахті). Можна довго дискутувати стосовно переліку адміністративних стягнень, але вважаємо, що *попередження* слід залишити через гуманістичну спрямованість адміністративно-деліктного законодавства, *штраф* – через те, що він і став свого часу причиною виникнення в радянському адміністративному праві інституту адміністративної відповідальності (без наявності адміністративного стягнення у вигляді штрафу, адміністративна відповідальність взагалі втрачає сенс свого існування), *громадські роботи* – через те, що дозволяють порушнику перенести негативні наслідки свого протиправного діяння і в тих випадках, коли він є безробітним, фінансово неспроможним чи бідним суб'єктом, *адміністративний арешт* (арешт з утриманням на гауптвахті) – через наявність в КУпАП великої кількості правопорушень, які мають підвищений ступінь суспільної небезпеки, але не дотягують за ступенем суспільної небезпеки до кримінально карних правопорушень.

По-четверте, до додаткових заходів адміністративної відповідальності слід віднести: конфіскацію предмета, позбавлення спеціального права, суспільно корисні роботи та покладення обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду. Ці адміністративні санкції необхідно залишити в переліку додаткових заходів адміністративної відповідальності з наступних причин: *конфіскацію предмета* – через необхідність примусового вилучення у правопорушника предмету, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом протиправного діяння (мета накладення заходу адміністративної відповідальності не буде досягнута, якщо у порушника залишаться речі, які він використовував або як знаряддя вчинення правопорушення, або як об'єкт протиправного діяння); *позбавлення спеціального права* – через необхідність посилення негативного ефекту юридичної відповідальності для правопорушника у тій сфері взаємовідносин, в якій він вчинив протиправні діяння (для мисливця – позбавлення права

полювання, для водія – позбавлення права керування транспортним засобом, для посадової особи – позбавлення права обіймати певні посади, і, нарешті, для особи, яка займається певною діяльністю, – позбавлення права займатися певною діяльністю); *суспільно корисні роботи* – через необхідність підвищення ефективності порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів; *покладення обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду* – через реальну можливість органів адміністративної юрисдикції захистити майнові права фізичних і юридичних осіб, якщо правопорушник завдав їм незначну майнову шкоду (тобто шкоду, яку жодна фізична чи юридична особа не буде відшкодувати в порядку цивільного судочинства, але яка є суттєвою для майнового стану особи та функціонування юридичної особи в звичайному режимі). Отже, суспільно корисні роботи ми перекваліфікували із розряду основних в розряд додаткових заходів адміністративної відповідальності. У зв'язку з цим, санкцію до ст. 51-1 КУпАП пропонуємо викласти (зادля усунення протиріч) у такій редакції: «тягне за собою попередження і виконання суспільно корисних робіт на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин». У такому вигляді санкція ст. 51-1 КУпАП буде передбачати як основний, так і додатковий захід адміністративної відповідальності, що є класичним підходом у формулюванні статей Особливої частини КУпАП. Запропонований нами вище перелік санкцій дозволяє визначитись і з правовою природою такого заходу примусу, як покладення обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду. На нашу думку, це додатковий захід адміністративної відповідальності, який повинен накладатись лише у випадках, коли це передбачено санкцією статті Особливої частини КУпАП, а не так, як це передбачено сьогодні в ст. 40 КУпАП: а) може накладатись без вказівки в санкції статті; б) може застосовуватись за бажанням суб'єкта, що розглядає справу про адміністративне правопорушення, при наявності наслідків правопорушення у вигляді незначної майнової шкоди.

По-п'яте, спеціальні заходи виховного характеру, які застосовуються до правопорушників в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення, слід поділити в залежності від мети їх застосування на дві групи: 1) заходи виховного характеру, що посилюють вплив на правопорушника разом із заходами адміністративної відповідальності (наприклад, направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження спеціальної програми); 2) заходи виховного характеру, які замінюють собою заходи адміністративної

відповідальності (наприклад, зобов'язання неповнолітнього публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого, передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, та інші заходи виховного характеру, що закріплені у ст. 24-1 КУпАП).

По-шосте, немає сенсу передбачати серед заходів адміністративної відповідальності наступні види адміністративних стягнень, що сьогодні передбачені КУпАП:

1) *оплатне вилучення предмета*. Це стягнення мало сенс в умовах дефіциту товарів, який був звичайним явищем у Радянському Союзі. Правопорушник отримував грошову компенсацію за річ, яку у нього примусово вилучали, але на довгий час втрачав можливість в умовах дефіциту придбати подібну нову річ. Сьогодні ж заможний правопорушник може швидко купити нову річ замість тієї, що у нього примусово вилучили. До того ж життя показало, що застосування адміністративного стягнення у вигляді оплатного вилучення предмета на практиці породжує лише корупційні схеми у виконавчій службі. Тобто застосування цього стягнення має подвійний негативний ефект, по-перше, не досягається мета адміністративної відповідальності, по-друге, виникають сприятливі умови для корупції в органах виконавчої служби;

2) *виправні роботи*. Цей захід адміністративної відповідальності має колосальний позитивний ефект при дотриманні двох обов'язкових умов: а) відсутність у суспільстві безробіття; б) наявність юридичної відповідальності за дармоїдство. Все це існувало в Радянському Союзі, а тому виправні роботи там були одним із розповсюджених адміністративних стягнень (займали друге місце після адміністративного штрафу). Наприклад, за даними Міністерства фінансів України рівень безробіття у 2021 році складав 10 % від загальної чисельності економічно активного працездатного населення країни [25], а юридична відповідальність за дармоїдство була скасована з моменту розвалу Радянського Союзу. Тобто в КУпАП до сих пір закріплені адміністративні стягнення, які не відповідають духу, цілям і завданням того політичного режиму, що сформувався в Україні після проголошення її незалежності. В даному випадку більш ефективним заходом ніж виправні роботи вважаємо громадські роботи. Застосування громадських робіт не потребує наявності у порушника постійного місця роботи, а тому має потрійний позитивний ефект: по-перше, може застосовуватись як до працюючих, так і до безробітних осіб; по-друге, несе в собі позитивний ефект для суспільства; по-третє,

змушує порушника відчутти на собі негативне ставлення держави до протиправної поведінки у суспільстві шляхом впливу не на майнову і не на моральну сфери правопорушника, а на режим його життя (порушник зобов'язаний у вільний від роботи чи навчання час виконувати роботу на безоплатній основі, яка має суспільну користь), що може негативно відобразитись, в тому числі, і на майновому достатку порушника чи його емоційному стані.

Наступна проблема матеріальної частини КУпАП, яка постійно піднімається в спеціальній літературі, це невизначеність суб'єктів адміністративної відповідальності. При цьому, велика кількість науковців взагалі ототожнюють поняття «суб'єкт адміністративної відповідальності» та «суб'єкт адміністративного проступку». Ця проблема достатньо повно, на нашу думку, розкрита в працях О. І. Миколенка [26] і О. В. Дуліної [27].

Отже, сутність цієї проблеми полягає у наступному:

1. КУпАП постійно оперує категоріями, які свідчать про те, що суб'єктом адміністративної відповідальності може бути виключно фізична особа. Наприклад, у визначенні адміністративного правопорушення, яке дається у ст. 9 КУпАП, використовується поняття «винне діяння (дія або бездіяльність)», а в ст.ст. 10 і 11 КУпАП – поняття «особа усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності» та «особа легковажно розраховувала на відвернення наслідків своєї протиправної дії чи бездіяльності» [3, ст. 10, 11]. Ст. 12 КУпАП взагалі обмежується лише характеристикою вікових меж настання адміністративної відповідальності для фізичних осіб.

Отже, вік та вина (винність) це обов'язкові атрибути, які характеризують суб'єкта адміністративної відповідальності. Втім ці атрибути притаманні виключно фізичним особам, тоді як для юридичної особи «вік» взагалі позбавлений правового значення, а «винність» в спеціальній літературі, в одних випадках, заперечується як атрибут діяльності юридичної особи, а, в інших, так широко трактується, що втрачає зв'язок із «свідомістю» і «усвідомлюванням» окремої особи і починає нагадувати «колективний розум», що притаманний окремим представникам тваринного світу (бджолам, мурахам, термітам і ін.). Тому, в науковій літературі можна зустріти комічні висновки стосовно цього, особливо, коли автори доводять необхідність визнання суб'єктами адміністративної відповідальності юридичних осіб:

- стверджується, що юридична особа є суб'єктом адміністративної відповідальності, але не є суб'єктом адміністративного правопорушення [28; 29, с. 416]. Таким чином, наголошується на тому, що для фізичних осіб підставою притягнення їх до адміністративної відповідальності є вчинення винного протиправного діяння, тобто адміністративного правопорушення, що передбачене КУпАП, а для юридичних осіб – вчинення безвинного, але забороненого законом, діяння (тоді виникають сумніви стосовно того, чи можна таке протиправне діяння називати адміністративним правопорушенням). При дотриманні такого концепту приходимо до висновку, що юридична відповідальність юридичних осіб, в тому числі і адміністративна відповідальність, не потребує наявності «винного діяння», а потребує лише «діяння, забороненого законом»;
- визнається факт того, що юридичні особи, порушуючи вимоги національного законодавства, вчиняють не тільки протиправне, а й винне діяння [30]. У зв'язку з цим, такі категорії як «вина» і «винність» починають трактуватись в наукових джерелах дещо по іншому, ніж це було прийнято по відношенню до протиправних діянь, вчинених фізичними особами. Зокрема, М. В. Удод і О. Г. Літус пропонують наступне визначення: «Вина юридичної особи – це суб'єктивне ставлення до проступку фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи або перебувають з нею в іншому зв'язку (членство, право власності) і трудова діяльність або управлінські повноваження яких пов'язані з вчиненням протиправного діяння» [31]. Знову ж таки, виникає проблема розмежування вини і відповідальності окремої особи, яка працює в організації, та вини і відповідальності юридичної особи. Це достатньо тонка межа. З якого моменту вина одного, двох чи трьох працівників організації починає сприйматися як вина всього її колективу? Це питання риторичне, адже подальші міркування на цю тему призведуть до ще більших алогічних висновків.

Пропонуємо наступні шляхи вирішення цієї проблеми. Будемо виходити з того, що державі, як головному суб'єкту в Україні, що має право на застосування заходів адміністративної відповідальності, важливо, по-перше, не залишити жодне протиправне діяння без належної реакції з боку держави, по-друге, по-мінімуму витратити фінансових, кадрових і організаційних зусиль на покарання порушника, відновлення зруйно-

ваних правовідносин та захист існуючого правового режиму. Власне тому, держава спрощує процедури притягнення осіб до юридичної відповідальності там, де це можливо. Доказувати винність протиправного діяння юридичної особи спочатку шляхом фіксації вини окремих працівників організації, потім її прив'язки до діяльності організації з обґрунтуванням наявності вини у діях юридичної особи, це складний, економічно затратний і не завжди результативний шлях. Тому адміністративна відповідальність юридичних осіб повинна відбуватись не за винне протиправне діяння, а за діяння, заборонене законом. І для цього не потрібно експериментувати з поняттями «вина» і «винність», а лише змінити акценти у визначенні адміністративного правопорушення, яке закріплене у ст. 9 КУпАП. Пропонуємо наступне визначення: «Адміністративне правопорушення – це вчинене деліктоздатною особою діяння, яке заборонене законом». В наступних статтях оновленого кодифікованого акту про адміністративну відповідальність необхідно буде вказати, що:

- по-перше, деліктоздатною особою визнається:
 - а) фізична особа, яка є осудною та досягла на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку;
 - б) юридична особа, яка створена, зареєстрована і функціонує у встановленому законом порядку;
- по-друге, підкреслити, що:
 - а) фізична особа притягається до адміністративної відповідальності при наявності складу адміністративного правопорушення, який налічує всі чотири обов'язкові елементи – суб'єкт, об'єкт, суб'єктивну та об'єктивну сторони;
 - б) юридична особа притягається до адміністративної відповідальності при наявності порушення, встановленої законодавством, заборони. У такому випадку важливими елементами для кваліфікації протиправного діяння, як адміністративного правопорушення, достатньо буде встановити суб'єкт, об'єкт та об'єктивну сторону правопорушення.

Такий підхід дозволить зберегти атрибути вини, винності діяння і осудності за фізичними особами як суб'єктами адміністративної відповідальності, і, в той же час, уникнути їх трактування в КУпАП при характеристиці особливостей притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб.

2. В КУпАП відсутня чітка класифікація, як суб'єктів адміністративної відповідальності, так і суб'єктів адміністративного проступку. Приведемо декілька прикладів, які допоможуть зрозуміти співвідношення цих понять.

Приклад № 1. Деліктоздатна фізична особа вчинила протиправне діяння, передбачене ст. 110 КУпАП. Розглянувши справу, орган адміністративної юрисдикції виніс постанову про накладення на фізичну особу стягнення у вигляді штрафу.

В даному випадку, фізична особа є і суб'єктом адміністративного правопорушення, і суб'єктом адміністративної відповідальності.

Приклад № 2. Особа у віці 17 років вчинила адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-1 КУпАП. На стадії розгляду та вирішення справи орган адміністративної юрисдикції виніс постанову про застосування заходів впливу, передбачених ст. 24-1 КУпАП.

В даному випадку, суб'єктом адміністративного правопорушення є деліктоздатна фізична особа (неповнолітній не є таким суб'єктом). Втім, неповнолітня особа є суб'єктом адміністративної відповідальності, адже особливість притягнення даної категорії фізичних осіб до адміністративної відповідальності полягає в тому, що адміністративні стягнення можуть бути замінені на заходи виховного характеру, які закріплені у ст. 24-1 КУпАП.

Приклад № 3. Вагітна жінка вчинила протиправне діяння, яке передбачене ст. 173 КУпАП. Враховуючи цей факт та керуючись положеннями частини другої ст. 32 КУпАП, орган адміністративної юрисдикції притягнув її до адміністративної відповідальності у вигляді адміністративного штрафу (тобто відмовився від застосування до вагітної жінки адміністративного арешту).

В даному випадку, вагітна жінка є суб'єктом адміністративної відповідальності, але не є суб'єктом адміністративного правопорушення, бо таким суб'єктом виступає деліктоздатна фізична особа.

Приклад № 4. Деліктоздатна фізична особа у віці 17 років вчинила протиправне діяння, передбачене ст. 173 КУпАП. На стадії розгляду та вирішення справи орган адміністративної юрисдикції виніс постанову про накладення на правопорушника адміністративного стягнення у вигляді адміністративного штрафу. На стадії виконання постанови по справі виявилось, що неповнолітній не має самостійного заробітку. Тому штраф у відповідності до вимог ч. 2 ст. 307 КУпАП був стягнутий з батьків неповнолітнього.

В даному випадку, суб'єктом адміністративного правопорушення є деліктоздатна фізична особа, а неповнолітній та батьки виступають суб'єктами адміністративної відповідальності (за законодавством обов'язок неповнолітнього сплатити штраф перекладається на батьків чи осіб, що їх замінюють).

Приклад № 5. Стосовно фізичної особи було порушено провадження в справах про адміністративні правопорушення за ст. 173 КУпАП. В ході розгляду справи було встановлено, що в діях фізичної особи відсутній склад адміністративного правопорушення. У зв'язку з цим, орган адміністративної юрисдикції, керуючись положеннями ст. 247 КУпАП, виніс постанову про закриття справи.

В даному випадку у нас є учасник провадження у справах про адміністративні правопорушення, але відсутній суб'єкт адміністративного правопорушення та суб'єкт адміністративної відповідальності.

Отже, поняття «суб'єкт адміністративного правопорушення» та «суб'єкт адміністративної відповідальності» можуть співпадати, як це показано в Прикладах № 1 і № 5, але є випадки коли вони не співпадають і характеризують різні аспекти участі суб'єкта в адміністративно-деліктних правовідносинах, як це показано в Прикладах № 2, № 3 і № 4.

Законодавець знехтував цими термінологічними особливостями, а тому, в одних випадках, змішав все до купи, як це відбулося з неповнолітніми в ст. 13 КУпАП, в ст. 14 КУпАП – констатував наявність такого спеціального суб'єкта як посадова особа, але так і не розкрив особливості притягнення посадових осіб до адміністративної відповідальності, а в інших випадках – розкидав особливості притягнення суб'єктів адміністративної відповідальності по різних главам КУпАП. Наприклад, особливості притягнення до адміністративної відповідальності:

- осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, закріплені в ст. 15 КУпАП;
- іноземців та осіб без громадянства – в ст.ст. 16, 24 КУпАП;
- неповнолітніх – у ст.ст. 24-1, 32, 34 і ч. 2 ст. 307 КУпАП;
- осіб, для яких полювання є основним джерелом існування, – у ст.ст. 29 і 30 КУпАП;
- осіб, які користуються транспортним засобом в зв'язку з інвалідністю, – у ст. 30 КУпАП;
- осіб з інвалідністю першої або другої групи – в ст.ст. 30-1, 31-1, 32 КУпАП;

- вагітних жінок – у ст.ст. 30-1, 31-1, 32, 34 КУпАП;
- чоловіків, старше 60 років, та жінок, старше 55 років, – в ст.ст. 30-1, 31-1 КУпАП;
- жінок, що мають дітей віком до дванадцяти років, – у ст. 32 КУпАП;
- військовослужбовців-жінок – в ст. 32-1 КУпАП;
- жінок, які мають дитину віком до одного року, – у ст. 34 КУпАП;
- батьків або осіб, які їх замінюють, – в ч. 2 ст. 307 КУпАП;
- працевдатних осіб – в ст.ст. 31 і 322 КУпАП.

Основна термінологічна відмінність понять «суб'єкт адміністративного правопорушення» та «суб'єкт адміністративної відповідальності» полягає в тому, що суб'єкт адміністративного проступку це деліктоздатна особа (16-літня осудна фізична особа або юридична особа, яка створена і зареєстрована у встановленому законом порядку), яка вчинила протиправне діяння, що передбачене Особливою частиною КУпАП. Специфіка формулювання статей Особливої частини КУпАП змушує науковців розрізняти два види суб'єкта адміністративного правопорушення – загального і спеціального. Наведене вище визначення характеризує загального суб'єкта адміністративного проступку. Наприклад, для притягнення фізичної особи до відповідальності за куріння в автобусі (ч. 3 ст. 119 КУпАП) достатньо встановити лише дві ознаки, які характеризують суб'єкта цього правопорушення, – вік та стан осудності чи неосудності. Якщо особа досягла 16-річного віку та є осудною, то цього достатньо для того, щоб визнати її суб'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого частиною третьою ст. 119 КУпАП. Спеціальний же суб'єкт адміністративного правопорушення це деліктоздатна особа, що характеризується додатковими ознаками, наявність яких і дозволяє говорити про дану особу як про суб'єкта конкретного правопорушення. Наприклад, ст. 122 КУпАП, яка передбачає відповідальність за перевищення швидкості руху на транспорті, може бути вчинена виключно водіями транспортних засобів. Отже, водій транспортного засобу є спеціальним суб'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 122 КУпАП. Знання про суб'єкта адміністративного правопорушення важливі: а) для формулювання статей Особливої частини КУпАП таким чином, щоб для правозастосувача було зрозуміло кого і за які протиправні діяння слід притягувати до адміністративної відповідальності; б) для правильної кваліфікації діяння, адже відсутність суб'єкта адміністративного право-

порушення означає відсутність складу адміністративного правопорушення, а відсутність складу адміністративного правопорушення автоматично усуває будь-яку можливість притягнення особи до адміністративної відповідальності.

Суб'єкт адміністративної відповідальності це комплексне поняття, яке включає до свого складу: 1) суб'єкта складу адміністративного правопорушення; 2) осіб, які мають особливості при накладанні на них адміністративних стягнень (наприклад, особи з інвалідністю першої або другої групи); 3) осіб, які за вчинення адміністративного правопорушення притягаються до іншого виду юридичної відповідальності (наприклад, особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, несуть за вчинення адміністративного правопорушення дисциплінарну відповідальність); 4) звільнених від заходів адміністративної відповідальності осіб, до яких застосували заходи виховного чи майнового характеру (наприклад, заходи виховного характеру, передбачені ст. 21 і 24-1 КУпАП); 5) притягнутих до адміністративної відповідальності осіб, але звільнених від безпосереднього виконання постанови про накладення адміністративного стягнення з подальшим перекладанням цього обов'язку на іншу особу (наприклад, батьки та прирівняні до них особи у випадках, передбачених ч. 2 ст. 307 КУпАП) і ін. Тому повністю погоджуємося з визначенням, яке пропонує О. І. Миколенко: «Суб'єкт адміністративної відповідальності – це особа, яка має здатність і можливість нести адміністративну відповідальність згідно з матеріальними та процесуальними нормами адміністративного права (тобто є особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, і особою, яка притягується до адміністративної відповідальності). Отже до суб'єкта адміністративної відповідальності відноситься не тільки особа, яка по факту була притягнута до відповідальності у вигляді накладення адміністративного стягнення, а й особа, яка має здатність і можливість нести адміністративну відповідальність, тобто є суб'єктом адміністративного правопорушення, але за обставинами, визначеними чинним законодавством, може бути звільнена від адміністративної відповідальності шляхом її заміни на інший захід державного примусу чи вплив виховного характеру (ст. ст. 15, 16, 21, 22, 24-1, 247 КУпАП)» [26, с. 150-154].

Тому і вважаємо важливим для розвитку адміністративно-деліктного законодавства належне відображення суб'єкта адміністративної відповідальності в положеннях КУпАП.

Закінчуючи аналіз норм матеріальної частини КУпАП, хочемо наголосити, що в цьому параграфі було піднято лише декілька проблемних питань, які обов'язково потребують свого вирішення у майбутньому кодифікованому акті з адміністративної відповідальності. Детального аналізу потребують ще інститут звільнення від адміністративної відповідальності, обставини, що виключають адміністративну відповідальність, та інститут повторності, сукупності і рецидиву адміністративних правопорушень. Також сподіваємось, що адміністративно-деліктне право збережеться в майбутньому в адміністративному праві як один із важливих його правових інститутів, адже останнім часом у науковому середовищі та політичних колах України виникли тенденції щодо приєднання адміністративно-деліктного права до кримінального права України.

§ 3. Прогалини процесуальної частини адміністративно-деліктного законодавства та шляхи їх усунення

Процесуальна частина КУпАП недосконала, адже, на нашу думку, штучно ускладнена, що не сприяє ефективності інституту адміністративної відповідальності в Україні. Провадження у справах про адміністративні правопорушення має дві процесуальні форми – звичайне і спрощене провадження.

Будь-яке адміністративне процесуальне провадження відбувається за певним алгоритмом (процесуальним порядком), який свідчить про існування статичних явищ в самому провадженні, тобто про його процесуальну форму. Слід зазначити, що до процесуальних проваджень всупереч новаціям, які представлені у проекті Адміністративно-процедурного кодексу України та положеннях Закону України «Про адміністративну процедуру», відносимо не тільки адміністративне судочинство, а й провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Адміністративну процесуальну форму слід розглядати як встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок, в межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів адміністративного процесу та дії інших його учасників. Саме в такому значенні процесуальна форма набуває конкретного змісту і, як категорія науки адміністративного права

та процесу, не втрачає методологічних властивостей пізнання правових явищ.

До елементів, що входять до змісту адміністративної процесуальної форми, слід відносити [32, с. 12-13]:

1) порядок ведення адміністративного провадження. Такий елемент адміністративної процесуальної форми дозволяє проводити різницю, по-перше, між процесуальною діяльністю в судах та іншою процедурною діяльністю (наприклад, судовий порядок розгляду скарг та адміністративний порядок розгляду скарг), по-друге, між різними адміністративними провадженнями або різними видами процесуальної діяльності в межах одного адміністративного провадження (наприклад, перегляд адміністративної справи в порядку апеляції та перегляд адміністративної справи в порядку касації), по-третє, між різними видами одного і того ж провадження, що різняться між собою порядком здійснення процесуальної діяльності (наприклад, звичайне та спрощене провадження в справах про адміністративні правопорушення);

2) форма зв'язків, що виникають між суб'єктами і учасниками адміністративного провадження на певних його стадіях і етапах. Наприклад, розгляд справи про адміністративне правопорушення згідно з положеннями ст. 268 КУпАП може відбуватись в двох формах — в присутності особи, яка притягується до адміністративної відповідальності чи без неї, якщо є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи;

3) форма прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників адміністративної процедури. Наприклад, в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення таку форму має тільки діяльність суб'єктів адміністративного процесу (форма та вимоги до змісту протоколу про адміністративне правопорушення – ст. 256 КУпАП; форма та вимоги до змісту постанови органу адміністративної юрисдикції – ст. ст. 283, 284 КУпАП), тоді як акти поведінки інших учасників процесу не мають чітких вимог щодо процесуальної форми (наприклад, в КУпАП відсутні вимоги до форми та змісту висновків експертизи).

Скорочення сфери правового регулювання спрощених проваджень та випадків їх використання на практиці в період з 1991 по 2016 роки було обумовлене наступними чинниками:

- по-перше, процедура доказування вини правопорушника була відсутня. Для притягнення особи до адміністративної відповідаль-

ності достатньо було свідчень з боку суб'єкта, який одночасно був очевидцем вчинення правопорушення та посадовою особою, яка має право накладати адміністративні стягнення за такий вид правопорушень;

- по-друге, створювалися сприятливі умови для зловживань з боку осіб, наділених адміністративно-юрисдикційними повноваженнями, і як наслідок для корупційних відносин між порушником та посадовою особою;
- по-третє, при спрощеному провадженні, як правило, обмежується участь інших учасників провадження (свідка, перекладача, експерта), а також суттєво звужуються процесуальні можливості особи, яка притягається до адміністративної відповідальності [32, с. 12-13].

Сьогодні ж спрощені провадження знову почали широко використовуватись, особливо в діяльності Національної поліції України. Але, основний аргумент, який було покладено в основу такого рішення, це низький рівень професіоналізму поліцейських, які не можуть правильно та з дотриманням вимог чинного законодавства оформити протокол про адміністративне правопорушення, що призводило до винесення постанови про закриття справи судом (ст. 284 КУпАП). Тому для зменшення фактів уникнення правопорушників адміністративної відповідальності, поліцейським було дозволено в окремих випадках притягувати осіб до адміністративної відповідальності без оформлення протоколу про адміністративне правопорушення.

З розвитком технологій щодо відео фіксації фактів вчинення адміністративних проступків, особливо в сфері безпеки дорожнього руху, виникне необхідність у закріпленні в КУпАП спрощених проваджень щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності. Але, перш ніж це буде зроблено, необхідно чітко визначитись з умовами та підставами застосування спрощених проваджень в процесуальному порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності. Адже вирішення цього питання тісно пов'язане з захистом прав і свобод людини та громадянина в межах провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Актуальним питанням провадження у справах про адміністративні правопорушення є, зокрема, вдосконалення правового регулювання процесуального статусу потерпілого.

Здавалося б, дослідження процесуального статусу потерпілого в провадженні в справах про адміністративні правопорушення можливе через

загальний аналіз процесуальних статусів всіх суб'єктів адміністративного процесу. Втім, такий аналіз має декілька недоліків:

- дослідженню суб'єктів адміністративного процесу не приділяється стільки уваги в юридичній літературі, як це, наприклад, робиться щодо суб'єктів кримінального чи цивільного процесу. Це свідчить про низький рівень досліджень цього питання в науці адміністративного права і процесу;
- адміністративне право – це галузь права, яка складається і з матеріальних, і з процесуальних норм. Традиційно так склалось, що при дослідженні суб'єктів адміністративного права, вчені в основному зосереджували свою увагу на суб'єктах матеріальних правовідносин і небагато приділяли увагу безпосередньо суб'єктам адміністративних процесуальних правовідносин;
- сам адміністративний процес не є однорідним. Якщо керуватися поширеною зараз класифікацією адміністративних проваджень, то адміністративний процес можна поділити на три види: 1) управлінський; 2) судовий; 3) адміністративно-деліктний. Тобто при характеристиці суб'єктів адміністративного процесу так чи інакше необхідно робити посилання на те, про який ідеться процес – управлінський, судовий чи адміністративно-деліктний;
- до структури адміністративного процесу входять крім провадження в справах про адміністративні правопорушення й інші провадження, суб'єктний склад яких настільки різниться, що виникають труднощі при загальній характеристиці їх суб'єктів.

Держава повинна дбати не тільки про правопорушників, а й про тих, кому було заподіяно шкоду цими протиправними діями. Останнім часом розвиток адміністративно-деліктних норм відбувається шляхом забезпечення захисту передусім особам, що вчинили адміністративний проступок. Так, у ст. 269 КУпАП, яка присвячена процесуальному статусу потерпілої особи, не закріплено право потерпілого користуватись допомогою захисника (адвоката), на відміну від особи, яка притягується до адміністративної відповідальності (ст. 268 КУпАП). Це свідчить про явну дискримінацію прав окремих учасників провадження в справах про адміністративні правопорушення, до яких відноситься і потерпілий.

Частина друга ст. 269 КУпАП закріплює лише три процесуальні права потерпілого: а) знайомитися з матеріалами справи; б) заявляти клопотання; в) оскаржувати постанову про адміністративне правопорушення. Цей

перелік процесуальних прав і обов'язків потерпілого, на нашу думку, є неповним та неконкретним. Вважаємо, що обсяг процесуальних прав потерпілого і обсяг процесуальних прав особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, повинні співпадати. Якщо цей підхід взяти за основу, то можна виділити вісім процесуальних прав потерпілого: 1) знайомитися з матеріалами справи; 2) давати пояснення; 3) подавати докази; 4) заявляти клопотання; 5) користуватися юридичною допомогою захисника (адвоката); 6) виступати рідною мовою та користуватися послугами перекладача; 7) оскаржувати рішення в справі про адміністративний проступок; 8) брати участь у розгляді справи про адміністративний проступок особисто або через свого представника [33, с. 304-308].

Усі названі вище процесуальні права і зараз може реалізовувати потерпілий у межах провадження в справах про адміністративні правопорушення, якщо взяти до уваги усі положення Конституції України, КУпАП, Законів України «Про адвокатуру», «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та положення інших нормативно-правових актів. Втім відсутність цих процесуальних прав саме в ст. 269 КУпАП негативно впливає на загальний стан захисту прав потерпілого в провадженні в справах про адміністративні правопорушення.

Якщо потерпілим виступає пересічний громадянин, то юридичні тонкощі йому невідомі. Коли такий громадянин знайомиться з положеннями ст. 269 КУпАП, він не зрозуміє, який обсяг процесуальних прав адміністративно-деліктне законодавство за ним закріплює. Це змушує його звертатися на оплатній основі за допомогою до спеціалістів у галузі права. Зрозуміло, що кожна людина в суспільстві повинна займатися професійно своїми справами. Але, в даному випадку виникає ситуація, коли законодавство ніби то змушує людей звертатися до професіоналів навіть у тих випадках, коли є реальна можливість своїми зусиллями, керуючись нормами права, захистити свої права. На нашу думку, коли йдеться про процесуальний статус потерпілої особи, а не про захисника, експерта, які на професійній основі беруть участь у провадженні, чи особу, яка притягається до відповідальності та якій пояснюються її процесуальні права і обов'язки, процесуальні права й обов'язки потерпілого, необхідно якомога повно розписати в положеннях ст. 269 КУпАП. І не просто дати повний перелік процесуальних прав, а й уточнити їх сутність права, підстави та порядок реалізації у межах провадження в справах про адміністративні правопорушення. Наприклад, окрім закріплення у ст. 269

КУпАП процесуального права заявляти клопотання, необхідно уточнити, з яких питань потерпілий може подавати такі клопотання.

Загальний аналіз закріплення статусу потерпілого в адміністративно-деліктному законодавстві дає можливість не тільки виявити недоліки національного законодавства, а й розробити рекомендації щодо поліпшення норм чинного КУпАП у цій частині.

Зокрема, пропонуємо положення ст. 269 КУпАП викласти в наступній редакції:

«Потерпілим є фізична особа, якій заподіяно адміністративним правопорушенням фізичну, моральну чи майнову шкоду, а також юридична особа, якій заподіяно майнову або немайнову шкоду.

Фізична і юридична особи визнаються потерпілими від адміністративного правопорушення посадовою особою, яка має право складати протокол про адміністративні правопорушення, чи органом (посадовою особою), що має право розглядати справу про адміністративне правопорушення, з відповідною фіксацією про це в протоколі про адміністративне правопорушення і постанові про накладення адміністративного стягнення.

Потерпілий має право знайомитися з матеріалами справи і процесуальними документами у справі на всіх стадіях провадження, давати письмові та усні пояснення, заявляти клопотання, подавати докази, користуватися юридичною допомогою захисника, виступати рідною мовою та користуватися послугами перекладача, оскаржувати рішення у справі про адміністративний проступок, брати участь у розгляді справи про адміністративний проступок особисто або через свого представника.

Справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності потерпілого. Під час відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Потерпілого може бути опитано як свідка відповідно до статті 272 цього Кодексу. Посилаючись на статтю 63 Конституції України, потерпілий може відмовитись від обов'язку з'явитися як свідок на виклик органу (посадової особи), у провадженні якого перебуває справа, для надання пояснень і відомостей у справі та відповідей на поставлені запитання».

Главу 19 КУпАП пропонуємо доповнити статтею за назвою: «Пояснення особи, що притягується до адміністративної відповідальності, потерпілого і свідків» наступного змісту:

«Особа, що притягується до адміністративної відповідальності, потерпілий та свідки можуть до протоколу про адміністративні правопорушення надати письмові пояснення щодо обставин справи.

У письмових поясненнях вказується прізвище, ім'я, по батькові та адреса особи, що надає пояснення; обставини, що стосуються справи, і інші відомості, які, на думку особи, що притягується до адміністративної відповідальності, потерпілого чи свідка, мають значення для вирішення справи.

Письмове пояснення підписується особою, яка його склала» [33, с. 306-308].

Закінчуючи аналіз норм процесуальної частини КУпАП, хочемо наголосити, що нами було піднято лише два важливих питання, які потребують свого вирішення на рівні правового регулювання. Втім, існує велика кількість інших проблем, які залишаються невирішеними як на теоретичному, так і правозастосовному рівнях. Зокрема, детального аналізу потребують: а) система органів адміністративної юрисдикції (вона необґрунтовано роздута); б) порядок колегіального та одноособового розгляду справи про адміністративне правопорушення; в) система заходів процесуального примусу, підстави та порядок їх застосування; г) структура провадження у справах про адміністративні правопорушення (КУпАП не дає повного уявлення про стадії та етапи провадження у справах про адміністративні правопорушення); г) класифікація постанов у справі про адміністративне правопорушення (наприклад, передбачити можливість прийняття постанови про повернення матеріалів справи на дорозслідування) та ін.

Висновки до розділу 4

Підводячи підсумки аналізу сучасного стану та перспектив розвитку адміністративно-деліктного права України, необхідно підкреслити, що кодифікація законодавства про адміністративну відповідальність, яка відбулася ще за часів Радянського Союзу, не відповідає потребам сьогодення ні за формою (окрім кодифікованого акту існує велика кількість інших нормативно-правових актів, які передбачають підстави та порядок притягнення осіб до адміністративної відповідальності), ні за структу-

рою (розташування і найменування глав в КУпАП дещо позбавлене логічного підґрунтя), ні за змістом (в КУпАП зосереджено багато «мертвих норм», «норм, які трактуються двояко», норм, які без додаткових механізмів і процедур неможливо реалізувати на практиці, тощо).

Детально було проаналізовано історичний шлях змін в структурі КУпАП. На підставі цього було встановлено три причини таких змін: 1) розвиток категоріального апарату адміністративного права та безпосередньо адміністративно-деліктного права; 2) розвиток суспільства, що призводило до виникнення нових правомірних і протиправних діянь, а це, в свою чергу, вимагало від держави встановлення нових гарантій захисту праводносин від протиправних посягань у вигляді адміністративної відповідальності; 3) бажання держави розширити коло санкцій, які можна було б накладати на правопорушників поза судового розгляду, у так званому адміністративному порядку.

Наголошено, що КУпАП об'єднує в собі матеріальні та процесуальні норми, а тому виникає необхідність його структурного поділу з врахуванням цієї специфіки. Структура КУпАП повинна мати структурні елементи, які б підкреслювали її матеріально-правову та процесуально-правову природу. У зв'язку з цим, запропоновано поділити зміст КУпАП на два великих елементи – Книга перша «Матеріальне адміністративно-деліктне право» і Книга друга «Провадження в справах про адміністративні проступки». Книги ж КУпАП за чіткими логічними критеріями можна поділити на Частини, Розділи і Глави. Наприклад, сучасна структура Особливої частини КУпАП є нелогічною: а) простежується нерівномірність розподілу правопорушень по главам Особливої частини; б) відсутній єдиний критерій класифікації адміністративних правопорушень по главам Особливої частини КУпАП.

Встановлено, що матеріальна частина КУпАП має велику кількість недоліків, значимими з яких є наступні: 1) законодавець уникає втручання у вирішення теоретичних проблем, але, при цьому, формулює положення КУпАП так, що породжує нові теоретичні проблеми, наприклад, і сьогодні в положеннях КУпАП не можна знайти відповіді на те, як співвідносяться між собою поняття «заходи адміністративної відповідальності», «заходи адміністративного примусу», «адміністративні стягнення» та «адміністративні санкції»; 2) невизначеність суб'єктів адміністративної відповідальності, адже норми КУпАП, які регламентують особливості притягнення осіб до адміністративної відповідальності, по-перше, роз-

порошені по різним главам кодексу, по-друге, ігнорують існування юридичних осіб, як суб'єктів адміністративної відповідальності.

Встановлено, що провадження у справах про адміністративні правопорушення має дві процесуальні форми – звичайне і спрощене провадження. Розвиток суспільних відносин та інформаційних технологій підштовхує законодавця до більш широкого використання спрощених проваджень у справах про адміністративні правопорушення. Але в КУпАП дуже важливо закріпити умови та підстави застосування спрощених проваджень, адже вони суттєво обмежують процесуальні права учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»: Закон України від 25.02.1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 237.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини: Закон України від 09.09.2010. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 4. Ст. 22.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства про енергозбереження: Закон України від 21.06.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 201.

5. Про внесення змін і доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення: Закон України від 15.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 1. Ст. 3.

6. Про внесення змін і доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення: Закон України від 01.03.1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 13. Ст. 87.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації актів законодавства Європейського Союзу у сфері техніч-

ного регулювання: Закон України від 06.06.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 28. Ст. 116.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07.04.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 41. Ст. 414.

9. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 11.06.2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 46. Ст. 699.

11. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції: Закон України від 21.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 25. Ст. 188.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 05.02.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 92.

13. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян: Закон України від 23.02.2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 33. Ст. 280.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 24.09.2008 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 10-11. Ст. 137.

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури: Закон України від 18.09.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 37. Ст. 490.

16. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права особи на перегляд судових рішень: Закон України від 24.05.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 16. Ст. 139.

18. Про захист споживчого ринку в Українській РСР: Закон України від 25.06.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 40. Ст. 527.

19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів: Закон України від 07.12.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 6-7. Ст. 40.

20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб: Закон України від 16.03.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 17. Ст. 205.

21. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

22. Миколенко О. М. Функції адміністративно-деліктного права (теоретико-правовий аспект): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2018. 484 с.

23. Миколенко О. І. Проблеми відшкодування шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; банківське право. Харківський ун-т внутрішніх справ. Харків, 2000. 198 с.

24. Продаєвич В. О. Місце адміністративної відповідальності в системі заходів адміністративного примусу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 200 с.

25. Рівень безробіття в Україні. Веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>

26. Миколенко О. І. Рівень досліджень суб'єкта адміністративної відповідальності у вітчизняній юридичній науці. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3 (9) ювілейний. С. 142-155.

27. Миколенко О. І., Дуліна В. О. Суб'єкт адміністративної відповідальності в доктрині сучасного адміністративного права (на прикладі адміністративних правопорушень в сфері земельних відносин): монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 200 с.

28. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система: монографія. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2013. 342 с.

29. Адміністративне право України: словник термінів / Д. Є. Андреева, А. В. Басов, Ю. Ю. Басова, В. М. Бевзенко та ін.; за заг. ред. Т. О. Коломосць, В. К. Колпакова. Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т». Київ: Ін Юре, 2014. 520 с.

30. Герасименко Є. С. Питання реформування інституту адміністративної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; банківське право. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 221 с.

31. Удод М. В., Літус О. Г. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. *Вісник Академії митної служби України*. Серія «Право». № 1 (4). 2010. С. 90-95.

32. Миколенко О. І. Спрошені провадження в справах про адміністративні правопорушення в контексті захисту прав і свобод людини та громадянина. *Проблеми забезпечення прав людини у світлі Загальної декларації прав людини: Матеріали X Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, присвяченої Дню прийняття Декларації прав людини (8 грудня, 2017 р., Одеса)*. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 12-13.

33. Миколенко О. І. Процесуальний статус потерпілого в провадженні в справах про адміністративні правопорушення. *Міжнародна науково-практична конференція «Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Одеса, 30 травня 2008 р.)*. ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2008. С. 304-308.

References

1. Pro vnesennya zmin i dopovnen' do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny u zv'yazku z pryunyattiam Zakonu Ukrayiny «Pro okhoronu prav na sorty roslyn»: *Zakon Ukrayiny vid 25.02.1994. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1994. № 28. St. 237. [in Ukrainian].

2. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo okhorony kul'turnoyi spadshchyny: *Zakon Ukrayiny vid 09.09.2010. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2011. № 4. St. 22. [in Ukrainian].

3. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1984. Dodatok do № 51. St. 1122. [in Ukrainian].

4. Pro vnesennya zmin do Kodeksu Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya shchodo vstanovlennya vidpovidal'nosti za porushennya

zakonodavstva pro enerhozberezhennya: Zakon Ukrayiny vid 21.06.2001 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2001. № 41. St. 201. [in Ukrainian].

5. Pro vnesennya zmin i dopovnen' do Kodeksu Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya: Zakon Ukrayiny vid 15.12.1993 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1994. № 1. St. 3. [in Ukrainian].

6. Pro vnesennya zmin i dopovnen' do Kodeksu Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya: Zakon Ukrayiny vid 01.03.1995 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1995. № 13. St. 87. [in Ukrainian].

7. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo implementatsiyi aktiv zakonodavstva Yevropeys'koho Soyuzu u sferi tekhnichnoho rehulyuvannya: Zakon Ukrayiny vid 06.06.2019 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2019. № 28. St. 116. [in Ukrainian].

8. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vidpovidal'nosti za koruptsiyni pravoporushennya: Zakon Ukrayiny vid 07.04.2011 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2011. № 41. St. 414. [in Ukrainian].

9. Pro zapobihannya koruptsiyi: Zakon Ukrayiny vid 14.10.2014 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2014. № 49. St. 2056. [in Ukrainian].

10. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vidpovidal'nosti za koruptsiyni pravoporushennya: Zakon Ukrayiny vid 11.06.2009 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2009. № 46. St. 699. [in Ukrainian].

11. Pro vyznannya takymy, shcho vtratyly chynnist', deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo zapobihannya ta protydiy koruptsiyi: Zakon Ukrayiny vid 21.12.2010 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2011. № 25. St. 188. [in Ukrainian].

12. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidal'nosti viys'kovosluzhbovtziv, nadannya komandyram dodatkovykh prav ta pokladennya obov'yazkiv v osoblyvyi period: Zakon Ukrayiny vid 05.02.2015 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2015. № 13. St. 92. [in Ukrainian].

13. Pro vnesennya zmin do Kodeksu Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya, Kryminal'noho, Kryminal'no-protsesual'noho kodeksiv Ukrayiny shchodo vidpovidal'nosti za porushennya vyborchykh prav hromadyan: Zakon Ukrayiny vid 23.02.2006 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2006. № 33. St. 280. [in Ukrainian].

14. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vdoskonalennya rehulyuvannya vidnosyn u sferi zabezpechennya

bezpeky dorozhn'oho rukhu: Zakon Ukrainy vid 24.09.2008 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2009. № 10-11. St. 137. [in Ukrainian].

15. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy z pytan' udoskonalennya diyal'nosti prokuratury: Zakon Ukrainy vid 18.09.2012 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2013. № 37. St. 490. [in Ukrainian].

16. Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2015. № 2-3. St. 12. [in Ukrainian].

17. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennya prava osoby na perehlyad sudovykh rishen': Zakon Ukrainy vid 24.05.2012 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2013. № 16. St. 139. [in Ukrainian].

18. Pro zakhyst spozhyvchoho rynku v Ukrainy's'kiy RSR: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1991. № 40. St. 527. [in Ukrainian].

19. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennya zakhystu prava dytyny na nalezhne utrymannya shlyakhom vdoskonalennya porjadku prymusovoho styahnennya zaborhovanosti zi splaty alimentiv: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2018. № 6-7. St. 40. [in Ukrainian].

20. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennya vidpovidal'nosti viys'kovosluzhbovtziv ta deyakykh inshykh osib: Zakon Ukrainy vid 16.03.2017 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2017. № 17. St. 205. [in Ukrainian].

21. Pro dostup do publichnoyi informatsiyi: Zakon Ukrainy vid 13.01.2011 r. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2011. № 32. St. 314. [in Ukrainian].

22. Mykolenko O. M. (2018). Funktsiyi administratyvno-deliktnoho prava (teoretyko-pravovyy aspekt): dys. ...dokt. yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo. Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet. Zaporizhzhya. 484 s. [in Ukrainian].

23. Mykolenko O. I. (2000). Problemy vidshkoduvannya shkody, zapodiyanoi administratyvnym pravoporushennyam: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo; bankivs'ke pravo. Kharkivs'kyy un-t vnutrishnikh sprav. Kharkiv. 198 s. [in Ukrainian].

24. Prodayevych V. O. (2007). Mistse administratyvnoyi vidpovidal'nosti v systemi zakhodiv administratyvnoho prymusu: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne

pravo. Instytut zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy. Kyiv. 200 s. [in Ukrainian].

25. Riven' bezrobittya v Ukraini. Veb-sayt Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy> [in Ukrainian].

26. Mykolenko O. I. (2014). Riven' doslidzhen' sub'yekta administratyvnoyi vidpovidal'nosti u vitchyznyaniy yurydychniy nautsi. *Administratyvne pravo i protses*. № 3(9) yuvileynyy. S. 142-155. [in Ukrainian].

27. Mykolenko O. I., Dulina V. O. (2015). Sub'yekt administratyvnoyi vidpovidal'nosti v doktryni suchasnoho administratyvnoho prava (na prykladi administratyvnykh pravoporushen' v sferi zemel'nykh vidnosyn): monohrafiya. Odesa: Feniks. 200 s. [in Ukrainian].

28. Matselyk T. O. (2013). Sub'yekty administratyvnoho prava: ponyattya ta systema: monohrafiya. Irpin': Natsional'nyy universytet DPS Ukrainy. 342 s. [in Ukrainian].

29. Administratyvne pravo Ukrainy: slovnyk terminiv / D. Ye. Andryeyeva, A. V. Basov, Yu. Yu. Basova, V. M. Bevzenko ta in.; za zah. red. T. O. Kolomoyets', V. K. Kolpakova. Derzh. vyshch. navch. zakl. «Zaporiz. nats. un-t». Kyiv: In Yure, 2014. 520 s. [in Ukrainian].

30. Herasymenko Ye. S. (2000). Pytannya reformuvannya instytutu administratyvnoyi vidpovidal'nosti: dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo; bankivs'ke pravo. Kyiv: Kyiv natsional'nyy un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 221 s. [in Ukrainian].

31. Udod M. V., Litus O. H. (2010). Administratyvna vidpovidal'nist' yurydychnykh osib. *Visnyk Akademiyi mytnoyi sluzhby Ukrainy*. Seriya «Pravo». № 1 (4). S. 90-95. [in Ukrainian].

32. Mykolenko O. I. (2017). Sproshcheni provadzheniya v spravakh pro administratyvni pravoporushennya v konteksti zakhystu prav i svobod lyudyny ta hromadyanyna. *Problemy zabezpechennya prav lyudyny u svitli Zahal'noyi deklaratsiyi prav lyudyny: materialy XVseukrayins'koyi naukovoyi konferentsiyi molodykh uchenykh, prysvyachenoyi Dnyu pryynyattya Deklaratsiyi prav lyudyny (8 hrudnya, 2017 r., Odesa)*. Odesa: ODUVS. S. 12-13. [in Ukrainian].

33. Mykolenko O. I. (2008). Protsesual'nyy status poterpiloho v provadzheni v spravakh pro administratyvni pravoporushennya. *Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiya «Pravo ta ekonomika: henezys, suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku» (m. Odesa, 30 travnya 2008 r.)*. ONU imeni I. I. Mechnykova. Odesa: Astroprint. S. 304-308. [in Ukrainian].